

طراحی شهری سیاست‌گذار و طراحی شهری طرح‌ریز

الگوهای عملیاتی برای تدوین ابزارهای هدایت و کنترل در ایران

کورس گلکار

دانشیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی

کلیدواژگان:

طراحی شهری، طراحی شهری سیاست‌گذار، طراحی شهری طرح‌ریز، چارچوب طراحی شهری، طرح جامع سه‌بعدی

چکیده

برای استفاده در حوزه «طراحی شهری سیاست‌گذار» و الگویی عملیاتی برای استفاده در حوزه «طراحی شهری طرح‌ریز» است. الگوهای پیشنهادی به دو سطح میانی (تدوین چارچوب طراحی شهری برای پاره‌شهر یا ناحیه) و خرد (تدوین طرح جامع سه‌بعدی برای سایت/ فضای شهری) اختصاص دارند. برای تدوین الگوهای پیشنهادی، در وهله نخست «ویراست اول» الگوها، از طریق مطالعات گسترده نظری، تهیه و پس از کاربرد آزمایشی در تعدادی از پروژه‌های اجرایی طی چند مرحله اصلاح و تکمیل شد و نتایج در این مقاله ارائه می‌شود.

مقدمه

در دهه گذشته گرایش به طراحی شهری — دانش هدایت تحولات شهری در جهت ارتقای کیفی — با اقبال فزاینده‌ای در ایران روبه‌رو بوده است. طی این دوره، به‌رغم ابهام در جایگاه قانونی و متولی رسمی طراحی شهری در کشور، دستگاه‌ها و سازمان‌های متعددی با عقد قراردادهای گوناگون مسئولیت تهیه انواع پروژه‌ها را به طراحان شهری واگذار کرده‌اند. با وجود تعداد قابل توجهی از قراردادهایی که تاکنون در مورد پروژه‌های طراحی شهری منعقد شده است، هنوز چارچوب مرجع یا الگوی عملیاتی همسانی برای تدوین ابزارهای گوناگون هدایت و کنترل توسعه کالبدی وجود ندارد که کارفرمایان و طراحان بتوانند به طور نظام‌مند از آن استفاده کنند. چنانچه قرار باشد استفاده از دانش طراحی شهری در جهت هدایت و کنترل کالبدی شهرهای کشور به صورت نهادینه درآید، تهیه و پیشنهاد الگوهای عملیاتی جامع و متکی بر مطالعات نظری و تجارب اجرایی پشتیبان ضرورت تام می‌یابد. هدف این مقاله ارائه الگویی عملیاتی

در دهه گذشته گرایش به طراحی شهری — دانش هدایت تحولات شهری در جهت ارتقای کیفی — با اقبال فزاینده‌ای در ایران روبه‌رو بوده است. طی این دوره، به‌رغم ابهام در جایگاه قانونی و متولی رسمی طراحی شهری در کشور، دستگاه‌ها و سازمان‌های متعددی با عقد قراردادهای گوناگون مسئولیت تهیه انواع پروژه‌ها را به طراحان شهری واگذار کرده‌اند. با وجود تعداد قابل توجهی از قراردادهایی که تاکنون در مورد پروژه‌های طراحی شهری منعقد شده است، هنوز چارچوب مرجع یا الگوی عملیاتی همسانی برای تدوین ابزارهای گوناگون هدایت و کنترل توسعه کالبدی وجود ندارد که کارفرمایان و طراحان بتوانند به طور نظام‌مند از آن استفاده کنند. چنانچه قرار باشد استفاده از دانش طراحی شهری در جهت هدایت و کنترل کالبدی شهرهای کشور به صورت نهادینه درآید، تهیه و پیشنهاد الگوهای عملیاتی جامع و متکی بر مطالعات نظری و تجارب اجرایی پشتیبان ضرورت تام می‌یابد. هدف این مقاله ارائه الگویی عملیاتی

پرسش‌های تحقیق

ابزارهای هدایت و کنترل در طراحی شهری «سیاست‌گذار» و طراحی شهری «طرح‌ریز» کدام‌اند؟

چگونه ابزارهای طراحی شهری را می‌توان در چارچوب نظام قانونی و رسمی شهرسازی کشور درج و با آن تلفیق کرد؟

الگوهای عملیاتی مناسب برای تدوین ابزارهای هدایت و کنترل طراحی شهری (چارچوب و طرح جامع سه‌بعدی) کدام است؟

سازمان‌های مسکن و شهرسازی، شرکت‌های عمران و بهسازی، سازمان زیباسازی شهرداری تهران، شهرداری‌ها، سازمان نوسازی شهر تهران، شرکت توسعه شهرهای جدید و... اشاره کرد. با وجود تعداد قابل توجهی قرارداد که تاکنون در پروژه‌های طراحی شهری منعقد شده، هنوز چارچوب‌های مرجع یا الگوهای عملیاتی همسانی^۱ برای تدوین ابزارهای گوناگون هدایت و کنترل توسعه کالبدی وجود ندارد که کارفرمایان و مهندسان مشاور بتوانند از آن استفاده کنند. چنین الگوهای لاجرم موجب ابهام در مرحله انتخاب مشاور و عقد قرارداد و نیز نداشتن وحدت رویه در کار مهندسان مشاور گوناگون می‌شود. چنانچه قرار باشد استفاده از دانش طراحی شهری در جهت هدایت و کنترل کالبدی شهرهای کشور به صورت نهادینه درآید، تهیه و پیشنهاد الگوهای عملیاتی جامع و متکی بر مطالعات نظری و تجارب اجرایی پشتیبان، ضرورت تام می‌یابد. به بیان دیگر، یکی از شرایط حرکت از موقعیت تهیه طرح‌های پراکنده، سلیقه‌ای، و غیرنظام‌مند در حوزه طراحی شهری به سمت موقعیتی که در آن دانش و فن طراحی شهری در نظام برنامه‌ریزی کشور نهادینه شود، تدوین شیوه‌ای موجه برای اجرای این پروژه‌هاست.

چنانچه دامنه پروژه‌های طراحی شهری را در سه سطح و مقیاس – کلان (شهر)، میانی (پارک‌شهر یا ناحیه)، و خرد (سایت / فضای شهری) – تعریف کنیم، هدف این نوشتار ارائه الگوهای عملیاتی برای تهیه پروژه‌های طراحی شهری در دو سطح میانی (تدوین چارچوب طراحی شهری برای پارک‌شهر یا ناحیه) و خرد (تدوین طرح جامع سه‌بعدی برای یک سایت / فضای شهری) است. همچنین، به لحاظ «ژانر» طراحی، هدف این مطالعه ارائه الگویی عملیاتی برای استفاده در حوزه «طراحی شهری سیاست‌گذار» (چارچوب طراحی) و ارائه الگویی عملیاتی برای استفاده در حوزه «طراحی شهری طرح‌ریز» (برای تهیه طرح جامع سه‌بعدی) است. گفتنی است که الگوهای پیشنهادی در وهله نخست از طریق مطالعات گسترده نظری تدوین و پس از کاربرد آزمایشی «ویراست اول» در تعدادی از پروژه‌های اجرایی – حرفه‌ای طراحی شهری کشور، طی چند مرحله اصلاح و تکمیل شده است.

در این نوشتار نخست پیش‌فرض‌ها و مبانی نظری تدوین الگوها به بحث گذاشته می‌شود؛ جعبه ابزار طراحی شهری سیاست‌گذار و طرح‌ریز از طریق بررسی مأموریت، محتوا و شکل اسناد گوناگون معرفی می‌شود؛ جایگاه

پرسش‌های بنیادین	پاسخ‌های مقدماتی (مقالات و کتب تهیه شده)	الگوهای پیشنهادی (ویراست اول)
۱. طراحی شهری چیست؟	کندوکاوی در تعریف طراحی شهری (وزارت مسکن، ۱۳۷۸)	«جمعه ابزار طراحی شهری» (ژن ش ۵۰، ۱۳۸۵)
	«از تولد تا بلوغ طراحی شهری» (صفه ش ۳۶، ۱۳۸۲)	
	«مؤلفه‌های سازنده کیفیت طراحی شهری» (صفه ش ۳۲، ۱۳۷۹)	
۲. فرایند و مراحل برنامه‌ریزی و طراحی شهری راهبردی کدام است؟	«راهبرد توسعه شهر (CDS) چیست؟» (شهرنگار ش ۳۰، ۱۳۸۴)	
	«طراحی شهری در عمل: الگویی برای هدایت و کنترل چند سطحی» (آبادی ۵۶، ۱۳۸۶)	
۳. هر مرحله چگونه انجام می‌شود؟	«چشم انداز شهر / محله: پیشنهاد یک چارچوب مفهومی برای صورت‌بندی بیانیه چشم‌انداز» (هنرهای زیبا ش ۲۴، ۱۳۸۴)	
	«مناسب‌سازی تکنیک تحلیلی سوات (SWOT) برای کاربرد در طراحی شهری» (صفه ش ۴۰، ۱۳۸۴)	
	«سنجش مکان در طراحی شهری، درآمدی بر تکنیک مکان‌سنجی» (صفه ش ۴۰، ۱۳۸۴)	
سنجش وضعیت	اسناد هدایت طراحی شهری (رابرت کوان، ۱۳۸۵)	
	«طراحی شهری در عمل: الگویی برای هدایت و کنترل چند سطحی» (آبادی ۵۶، ۱۳۸۶)	
تدوین راه حل‌ها، محصولات طراحی شهری		

ت ۱. بنیان‌های نظری الگوهای تدوین ابزارهای طراحی شهری

یک از مراحل فرایند (نظیر سنجش وضعیت، چشم‌اندازسازی و تدوین راه‌حل‌ها) چگونه و با استفاده از چه شیوه‌هایی انجام می‌شود؟ فهرست مجموعه مطالعاتی که برای تدوین این روش پیشنهادی، تحت عنوان «مطالعات پشتیبان» انجام شد و در واقع «بنیان‌های نظری الگوهای پیشنهادی» را نشان می‌دهد، در جدول «ت ۱» ارائه شده است. به این ترتیب، کاربران الگوهای پیشنهادی به راحتی قادر خواهند بود با مراجعه به منابع لازم، با مفاهیم و روش‌ها و شگردهای اجرای کار به طور تفصیلی آشنا شوند و در تهیه پروژه‌ها از آنها استفاده کنند.

پیش‌فرض‌های نظری الگوهای پیشنهادی، بر مبنای نتایج مطالعات پشتیبان، به این شرح است:

پیش‌فرض اول: طراحی شهری حوزه‌ای است پویا و تحول‌یابنده در دانش و حرفه، که از لحظه تولد (۱۹۶۰ میلادی) تا مرحله بلوغ خود میزان قابل توجهی از تکامل نظری و پیشرفت‌های روش‌شناختی را تجربه کرده است. در این روش پیشنهادی بنا بر تعریف، طراحی شهری فعالیتی

قانونی اسناد مزبور به لحاظ انطباق با نظام رسمی برنامه‌ریزی ایران مطالعه و تصمیم گرفته می‌شود؛ و نهایتاً بر اساس مبانی نظری پیش‌گفته و ملاحظات تجربی ناشی از چالش‌های خاص شهرسازی در ایران، الگوهای عملیاتی برای تدوین دو گونه از ابزارهای هدایت و کنترل طراحی شهری، یعنی چارچوب و طرح جامع سه‌بعدی طراحی شهری، پیشنهاد می‌شود.

پیش‌فرض‌های الگوهای پیشنهادی

الگوهای پیشنهادی براساس پیش‌فرض‌های معینی بنا شده است. این پیش‌فرض‌ها از دل پژوهش‌هایی در راستای یافتن پاسخ برای تعدادی «پرسش بنیادین» صورت بیرون آمده است. به بیان دیگر، برای تدوین الگوهای پیشنهادی لازم بود ابتدا به پرسش‌های نظری بنیادینی از این دست پاسخ داده شود: طراحی شهری چه تعریفی دارد؟ کیفیت طراحی شهری چیست و مؤلفه‌های سازنده آن کدامند؟ فرایند طراحی شهری چگونه است و از چه مراحل تشکیل می‌شود؟ و نهایتاً، هر

است میان رشته‌ای و گروهی که توأمأً دربرگیرنده «فرایند مسئله‌گشایی و راه‌حل‌ها (فراورده‌ها)ی» است که هدفشان سازمان‌دهی کالبدی عرصه عمومی شهر به نحوی است که موجب ارتقای «کیفیت عملکردی، زیست‌محیطی و تجربه‌زیبایی‌شناختی» مکان‌های شهری، و از آن طریق موجب ارتقای کیفیت زندگی انسان می‌شود.^۲

پیش‌فرض دوم: لازم است کیفیت طراحی شهری، به‌مثابه اصلی‌ترین مفهوم یک پروژه، به طور عملیاتی تعریف شود. در الگوهای عملیاتی پیشنهادی منظور از «کیفیت طراحی شهری» چیزی است که در هنگام مواجهه و استفاده از هر مکان مفروض ارزیابی می‌شود و به‌اصطلاح «متعلق قضاوت» ماست. کیفیت «پدیدار»^۳ی است که از تعامل میان خصوصیات کالبدی مکان از یک سو و الگوهای رمزهای فرهنگی و توانایی‌های ذهنی فرد ناظر از سوی دیگر شکل می‌گیرد. کیفیت طراحی شهری همچون برداری است که از جمع سه مؤلفه کیفیت عملکردی، کیفیت تجربی - زیبایی‌شناختی و کیفیت زیست‌محیطی مکان شکل می‌گیرد. برای شناخت و ارتقای کیفیت طراحی شهری هر مکان مفروض لازم است این مؤلفه‌ها مطالعه و برنامه‌ریزی شود.^۴

پیش‌فرض سوم: شهر مسئله‌ای پیچیده و سازمان‌یافته است. از این رو به جای استفاده از شیوه‌های شهودی و درون‌ذهنی در مورد آن باید با «رویکرد فرایندی» به صورت شناخت، تحلیل، پیش‌بینی، و هدایت و کنترل توسعه آن عمل شود. در این روش پیشنهادی کلید و ابزار برخورد با مسائل پیچیده سازمان‌یافته - ای نظیر شهر، فرایند طراحی شهری فرض می‌شود. فرایند طراحی شهری زنجیره‌ای از فعالیت‌هاست که میان یک مسئله طراحی و راه‌حل‌های متناظر آن پیوند منطقی ایجاد می‌کند. فرایند طراحی شهری از آنجا که با «خلق آینده بهتر» سروکار دارد، ذاتاً معطوف به آفرینش «چشم‌انداز»های مطلوب است و از این رو خصلتاً فرایندی «راهبردی» است. به بیان دیگر،

کلیه فعالیت‌ها در طراحی شهری همواره تحقق «چشم‌انداز» مورد نظر را رصد می‌کند. با وجود این، برحسب سطوح گوناگون طراحی شهری و افق زمانی پیشنهادها، سه مدل از برنامه‌ریزی، راهبردی و تاکتیکی و عملیاتی، موضوعیت و محوریت می‌یابد. عمل طراحی شهری در سطح کلان یعنی در مقیاس کل شهر با برنامه‌ریزی راهبردی (بلندمدت)، در سطح میانی یعنی در مقیاس پاره‌شهر یا ناحیه با برنامه‌ریزی تاکتیکی (میان‌مدت) و در سطح خرد یعنی در مقیاس سایت یا فضای شهری با برنامه‌ریزی عملیاتی (کوتاه‌مدت) همراه است. به عبارت دیگر، برنامه‌ریزی و طراحی شهری در سطح کلان عمدتاً به مباحث و اهداف اثربخش^۵ و در سطح خرد به شیوه‌های کارا^۶ درصدد یافتن راه‌حل مسائل برمی‌آید.

در الگوهای پیشنهادی، فرایند طراحی شهری بر مبنای نظامی چندسطحی از هدایت و کنترل شکل می‌گیرد که در آن تصمیم‌سازی طراحانه به صورت «آبشار تصمیم‌سازی»^۷ صورت می‌گیرد و پروژه‌های گوناگون، همچون پله‌های متعدد و پی‌درپی، نردبان طراحی شهری را جهت نیل به اهداف کامل می‌سازد. در نمودار «ت ۲» فرایند هدایت و کنترل چندسطحی در طراحی شهری ارائه شده است. الگوهای پیشنهادی در مطالعه حاضر صرفاً به سطوح میانی و خرد، یعنی به تهیه چارچوب طراحی شهری و طرح جامع سه‌بعدی طراحی شهری اختصاص دارد.^۸

پیش‌فرض چهارم: در فرایند طراحی شهری، مرحله چشم‌اندازسازی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. مرحله چشم‌اندازسازی و مرحله سنجش وضعیت مشترکاً چرخه‌ای تکرارشونده^۹ را تشکیل می‌دهند. به عبارت دیگر، نخست چشم‌انداز (به صورت مقدماتی) تدوین می‌شود، سنجش وضعیت صورت می‌گیرد و آن‌گاه مجدداً براساس یافته‌های مرحله سنجش وضعیت، چشم‌انداز مقدماتی پالایش می‌شود و «چشم‌انداز قطعی» طرح تدوین و پایه مراحل بعدی فرایند

۲. برای تعریف طراحی شهری نک: کورش گلکار، «کندوکاوی در تعریف طراحی شهری» و کورش گلکار، «از تولد تا بلوغ طراحی شهری».

3. phenomenon

۴. برای تعریف کیفیت طراحی شهری نک: کورش گلکار، «مؤلفه‌های سازنده کیفیت طراحی شهری».

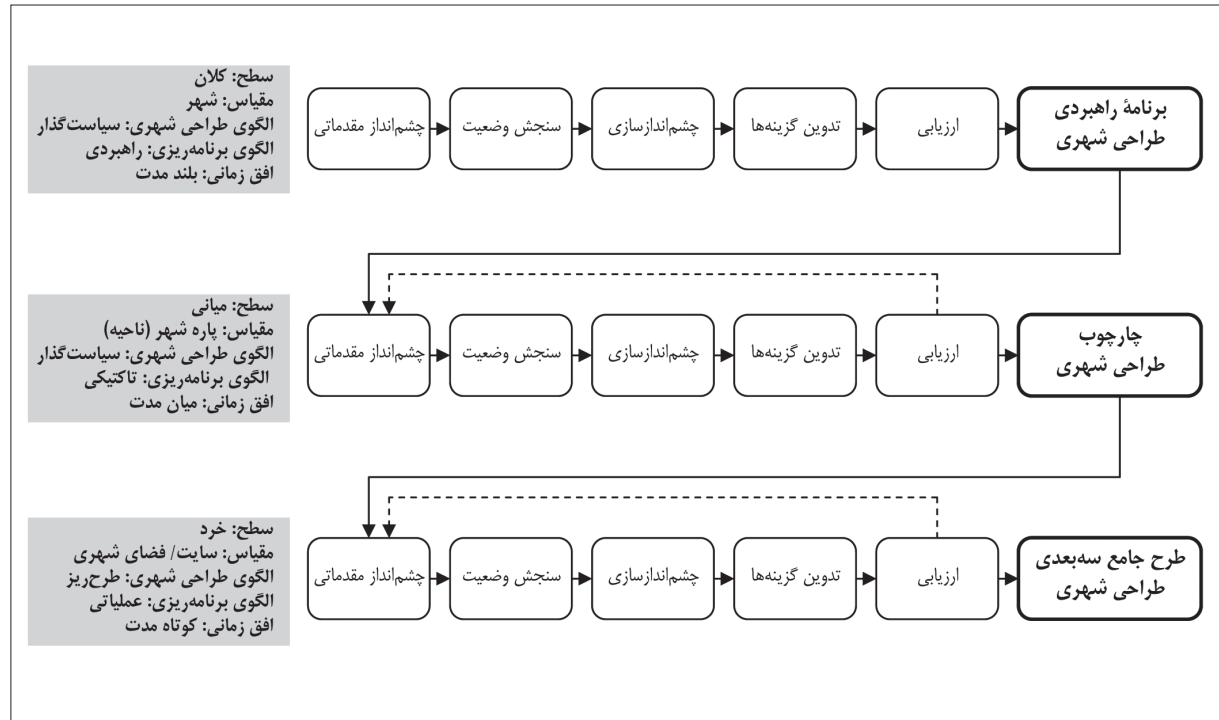
5. effective

6. efficient

7. cascade of decision making

۸. برای ساختار و محتوای فرایند طراحی شهری نک: کورش گلکار و جلال آزادی، «راهبرد توسعه شهر (CDS) چیست؟» و کورش گلکار، «طراحی شهری در عمل».

9. iterative cycle

۲. نمودار فرایند هدایت و کنترل چندسطحی در طراحی شهری

پیش‌فرض ششم: هدف نهایی از طراحی شهری، دست‌یافتن به تصمیماتی در جهت ایجاد تحولات واقعی در شهر (طراحی شهری واقعی) است و نه تولید مجموعه‌ای از تصاویر و ترسیمات رؤیایی و تحقق‌ناپذیر (طراحی شهری کاغذی). از این رو پیشنهادهاى طراحی شهری، اگر قرار باشد به اجرا درآید و به ایجاد تحولی واقعی در شهر بینجامد، باید بر قوانین موضوعه و دیگر مستندات قانونی مصوب کشور استوار باشد. الگوهای پیشنهادی حاضر با در نظر گرفتن چارچوب قانونی موجود برای بررسی و تصویب اسناد شهرسازی تهیه شده است. به عبارت دیگر، مسلماً قوانین پایه شهرسازی کشور می‌تواند و باید مورد تجدید نظر مستمر و ارتقای کیفی قرار گیرد، ولی به نظر می‌رسد تا زمان تجدید نظر جامع در قوانین مورد بحث، لازم است از ظرفیت‌های معطل مانده چارچوب‌های قانونی موجود

طراحی واقع می‌شود. تکنیک‌های تدوین چشم‌انداز در الگوهای پیشنهادی شامل تکنیک سی‌دی‌اس و تکنیک اورگون است.^{۱۰}

پیش‌فرض پنجم: در الگوهای عملیاتی پیشنهادی، منظور از «سنجش وضعیت» مجموعه فعالیت‌هایی است که شناخت عمیق یک پدیده شهری را ممکن می‌کند و شامل عملیات گردآوری داده‌ها (پیمایش میدانی مطالعه و اسنادی)، طبقه‌بندی داده‌ها، تحلیل داده‌ها (درک روابط بین متغیرها و تشخیص قوت و ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها)، و پیش‌بینی روند آینده پدیده است. از تکنیک‌های متعددی برای مراحل گوناگون این روش پیشنهادی و به‌ویژه مرحله سنجش وضعیت استفاده می‌شود که از آن جمله می‌توان به تکنیک تحلیلی سوآت^{۱۱} و تکنیک مکان‌سنجی^{۱۲} اشاره کرد.^{۱۳}

۱۰. برای راهنمای اجرای مرحله چشم‌اندازسازی در طراحی شهری نک: کورش گلکار، «چشم‌انداز شهر/ محله».

11. SWOT

12. placecheck

۱۳. برای مرحله سنجش وضعیت نک: گلکار ۱۳۸۵ج؛ و برای طراحی شهری نک: گلکار ۱۳۸۴ب.

برای درج محتوای دانش طراحی شهری در قالب و تحت عنوان اسناد متعارف و شناخته شده شهرسازی کشور استفاده شود. به بیان دیگر، الگوهای پیشنهادی در این مطالعه به تولید اسنادی می‌پردازد که ضمن توجه کامل به محتوای طراحی شهری، با چارچوب‌های رسمی موجود کشور منطبق باشد و در مراجع قانونی ذی‌ربط امکان تصویب داشته باشد.^{۱۴}

رویکرد نظری

تا اینجا پیش‌فرض‌های معینی را به‌مثابه اصول پایه در روش پیشنهادی خود از جمله «تعریف و ماهیت طراحی شهری»، «مفهوم مؤلفه‌های کیفیت محیط و چگونگی سنجش آنها»، «لزوم فرایندگرایی و هدایت و کنترل چندسطحی»، «لزوم ابتدای مرحله سنجش وضعیت بر تکنیک‌ها و فنون تحلیلی» و نهایتاً ضرورت «وفاداری به چارچوب قانونی شهرسازی موجود و استفاده از ظرفیت‌های معطل مانده آن» را برای درج رسمی فعالیت طراحی شهری در نظام برنامه‌ریزی کشور بیان کردیم. مجموعه پیش‌فرض‌های مزبور به طور یکپارچه رویکرد نظری روش پیشنهادی را شکل می‌دهد که همانا «رویکرد نظری کل‌نگر به طراحی شهری»^{۱۵} است.

مطالعات جدید در مقیاس بین‌المللی نشان می‌دهد که «رویکردهای جزءنگر» نظیر رویکرد صرفاً «اثباتی» مرسوم در رشته‌های «مطالعات شهری» (نظیر جغرافیای شهری، جامعه‌شناسی شهری،...) که برای شناخت و تحلیل «وضع موجود» به کار می‌رود، و نیز رویکردهای صرفاً «هنجاری» مرسوم در حوزه‌های هنر و معماری، به‌تنهایی برای حل مسائل پیچیده و پویای طراحی شهری کفایت نمی‌کنند. متون نوین طراحی شهری «رویکرد نظری کل‌نگر» را رویکردی مناسب برای مواجهه با پدیده پیچیده و متکثر توسعه شهری می‌داند. در این رویکرد از یک سو به دو مرحله اساسی فرایند طراحی (یعنی مرحله «سنجش وضعیت» یا شناخت و تحلیل «شهر

۱۴. برای جایگاه قانونی و مراجع تصویب اسناد این شرح خدمات نک: جدول «ت ۴».

15. holistic approach

۱۶. برای اطلاعات بیشتر در مورد رویکردهای نظری در طراحی شهری رک به: کورش گلکار، «تئوری‌های طراحی شهری».

۱۷. نک: کورش گلکار، «از تولد تا بلوغ طراحی شهری».

18. D. Gosling, Gordon Cullen: *Visions of Urban Design*, P. 9.

بدان گونه که هست» و مرحله «تدوین راه‌حل» یا ارائه پیشنهاد برای «شهر بدان گونه که باید باشد»، و از سوی دیگر به دو بعد اساسی طراحی شهری یعنی بعد ماهوی (یا ویژگی‌های فرم شهر) و بعد روی‌های (یا ویژگی‌های فرایند تهیه و تحقق طرح) پرداخته می‌شود. در این روش پیشنهادی با استفاده از «رویکرد نظری کل‌نگر به طراحی شهری» از طیف چهارگانه نظریه‌ها، به ترتیبی که در جدول «ت ۳» نشان داده شده است، پوشش کاملی به دو مرحله اصلی فرایند و دو محبت اصلی طراحی شهری داده شده است.^{۱۶}

تعریف، اهداف، و جایگاه قانونی اسناد هدایت و کنترل

جعبه‌ابزار طراحی شهری سیاست‌گذار و طرح‌ریز

بر اساس مطالعات موجود، طراحی شهری حوزه‌ای معرفتی است که از لحظه تولد تا مرحله بلوغ خود میزان قابل توجهی از تکامل نظری و پیشرفت‌های روش‌شناختی را تجربه کرده است. تکامل طراحی شهری دوجانبه است و جنبه‌های ماهوی و رویه‌ای این رشته را در بر می‌گیرد^{۱۷}، در این میان، شکل‌گیری جعبه‌ابزار طراحی شهری را باید عمده‌تأ ثمره تکامل رویه‌ای این رشته طی دهه‌های اخیر دانست. تحقق نیافتن بسیاری از پروژه‌های پیشنهادی طراحی شهری در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ میلادی موجب شد تا صاحب‌نظران به بررسی علل این مسئله و به طور کلی به بررسی زمینه‌های امکان‌پذیری مداخلات طراحی شهری بپردازند. در این دوره بسیاری از پیشنهاد‌های طراحی شهری، که بر اساس دیدگاه معماری مقیاس کلان تهیه شده بود، در مرحله اجرا با توفیق همراه نبود. مثلاً اکثر قاطع پروژه‌های پیشنهادی طراح شهری زبردستی نظیر گوردن کالن، به‌واسطه فراهم نبودن

ت ۳. جدول رویکرد نظری کل نگر به طراحی شهری، با اقتباس از Faludi (1973); Lang (1987, 1994 a, 1994b, 1995

سنجش وضعیت ← تدوین راه حل		فرایند طراحی شهری	مباحث
		فرم شهر	
نظریه‌های هنجاری - ماهوی Normative-Substantive	نظریه‌های اثباتی - ماهوی Positive-Substantive	فرایند تحقق	
نظریه‌های هنجاری - رویه‌ای Normative-Procedural	نظریه‌های اثباتی - رویه‌ای Positive-Procedural		

با حفظ تقدم برنامه‌ریزی بر طراحی پرداخته می‌شود، امور برنامه‌ریزی و طراحی شهری براساس الگویی موازی و تعاملی صورت می‌پذیرد؛ و با حضور تفکر کیفیت‌گرای خاص طراحی شهری از همان ابتدای کار (یعنی در کلان‌ترین مقیاس) موجبات خلق محیط‌های واجد کیفیت مطلوب در انتهای کار (یعنی در خردترین مقیاس) فراهم می‌آید.

تکامل رویه‌ای طراحی شهری موجب شده است تا ابزارهای هدایت و کنترل طراحی شهری تنوع یابند. در حالی که در طراحی شهری سنتی ابزارهای هدایت و کنترل محدود به پروژه طراحی و در قالب بازنموده‌هایی نظیر پلان، پرسپکتیو و... بود، اینک در چارچوب نظام جامع هدایت و کنترل طراحی شهری، دامنه وسیع‌تری پیدا می‌کند. در واقع جعبه‌ابزار طراحی شهری، در کنار ابزارهای سنتی خود، ابزارهای دیگری نظیر سیاست طراحی شهری، برنامه راهبردی طراحی شهری، دستور کار طراحی شهری، طرح جامع سه‌بعدی، بیانیه طراحی شهری، و راهنمای طراحی شهری می‌شود. این امر به منزله غنی شدن هر چه بیشتر جعبه‌ابزار طراحی شهری و تغییر جهت آن، از حالت غلبه ابزارهای معطوف به پروژه طراحی شهری (طراحی شهری طرح‌ریز^{۲۱}) به حالت عمومیت یافتن ابزارهای معطوف به سیاست‌های طراحی شهری (طراحی شهری سیاست‌گذار^{۲۲}) است. مسلماً هر یک از ابزارهای سنتی و نوین طراحی شهری، با توجه به نیازها، اهداف، و شرایط بستر مورد مداخله، واجد نقش و کارایی و شایستگی‌های خاص خود بوده و هست.

بسترهای لازم قانونی، اقتصادی، اجتماعی و تشکیلاتی در نظام‌ها و جوامع باز کنونی، هیچ‌گاه از روی کاغذ به واقعیت مبدل نشد.^{۱۸}

در همین مورد، کوین لینچ بر اساس تجربه‌اش در ارتباط با دانشجویان کشورهای مختلف اعلان می‌دارد که اساساً علاقه‌مندان این‌گونه طراحی، یعنی طراحی شهری یک‌تکه، عمدتاً کشورهای توسعه‌نیافته جهان سوم هستند و این امر احتمالاً ناشی از عقب‌ماندگی سطح توسعه کالبدی یا سفارش نظام‌های اقتدارگرای این جوامع است.^{۱۹}

در نتیجه تحقق نیافتن پروژه‌های سنتی طراحی شهری، از اواخر دهه ۱۹۷۰ و به‌ویژه در دهه ۱۹۸۰ میلادی، توجه متخصصان به «بعد رویه‌ای» طراحی شهری معطوف شد، که تا آن زمان کمتر به آن عنایت شده بود. با تکامل طراحی شهری، این نکته محرز شد که تهیه پروژه‌هایی که صرفاً به بعد ماهوی طراحی شهری - که آن هم در توجه به ویژگی‌های بصری محیط خلاصه می‌شد - حتی اگر مطلوب باشد، مقدور نخواهد بود. به اعتقاد کوین لینچ اساساً شهرها را نمی‌توان همچون کلیت‌های یکپارچه و جامع در جمیع جوانب طراحی کرد.^{۲۰}

بر اساس دیدگاه‌های نوین طراحی شهری، محیط‌های شهری مطلوب تنها ممکن است محصول نظام‌های جامع و چندسطحی از هدایت و کنترل توسعه‌ای باشد که بر سه پایه زیر بنا می‌شود:

- چارچوب برنامه‌ریزی راهبردی،
- فرایندهای تصمیم‌سازی دموکراتیک و کیفیت‌گرا،
- فراگیر بودن (به مفهوم پوشش بر کلیه سطوح پنج‌گانه منطقه شهری، کل شهر، ناحیه‌های شهر، سایت‌ها و فضاهای شهری و منظر شهری).

در چنین نگرشی، برخلاف شیوه سنتی که به برنامه‌ریزی شهری و طراحی شهری بر اساس الگویی خطی و منفک و

19. K. Lynch, *The Immature Arts of City Design*, p. 10.

20. Ibid, p. 11.

21. Design-oriented urban design

22. Policy-oriented urban design

در این نوشتار به دو نوع از پُر استفاده‌ترین ابزارهای طراحی شهری یعنی چارچوب طراحی شهری و طرح جامع سه‌بعدی می‌پردازیم.

تعاریف و اهداف اسناد

الگوهای عملیاتی دوگانه پیشنهادی در این مجموعه به تهیه اسناد در مقیاس میانی (پاره‌شهر)، یعنی چارچوب طراحی شهری، و در مقیاس خرد (سایت/ فضای شهری) یعنی طرح جامع سه‌بعدی طراحی شهری می‌پردازد.

چارچوب طراحی شهری

به طور کلی چارچوب طراحی شهری از جمله اسناد طراحی شهری سیاست‌گذار است که چگونگی به اجرا درآوردن سیاست‌های طراحی اسناد بالادست را (نظیر سیاست‌های طراحی شهری مندرج در سند رسمی «برنامه جامع شهر») در مقیاس یک «ناحیه خاص» (پاره‌شهر) تشریح می‌کند و به تصویر درمی‌آورد. سند چارچوب طراحی شهری خود شامل مجموعه‌ای از سیاست‌ها و اصول طراحی است که انعکاس فضایی آنها به صورت چشم‌اندازی دوبعدی (نقشه دیاگراماتیک) از زیرساخت‌های مورد نیاز آینده ناحیه تهیه می‌شود. به عبارت دیگر، نقشه انعکاس فضایی - جغرافیایی سیاست‌های طراحی شهری است که براساس طرح مفهومی بهینه در قالب یک نقشه دیاگراماتیک عرضه و در آن الگوی کلی توسعه پیشنهادی متشکل از پنج لایه کاربری زمین، حرکت و دسترسی، فضاهای همگانی، فرم کالبدی، و منظر شهری ارائه می‌شود. چارچوب طراحی شهری متضمن اطلاعاتی است که جزئیات تفصیلی آن در ادامه این نوشتار خواهد آمد.

این‌گونه اسناد برای ناحیه‌هایی تهیه می‌شود که جهت تغییر و تحول به کنترل، هدایت و تشویق نیاز دارند. چنین ناحیه‌هایی شامل محلات شهری، حوزه‌های واقع در لبه‌های شهر، نواحی

و املاک مسکونی، حوزه‌های حفاظتی، روستاها، سکونت‌های جدید، ناحیه‌های شهری واجد ارزش‌های ویژه طبیعی و همچنین حومه‌هایی شهری است که به واسطه فرسودگی کالبدی برای نوسازی و بازسازی مناسب تشخیص داده شده‌اند. ناحیه مورد نظر ممکن است حوزه‌ای باشد که احتمالاً طی چندین فاز و با سازندگان متعدد توسعه یافته و ساخت‌وساز شده است. چارچوب طراحی شهری معمولاً ناحیه‌ای را پوشش می‌دهد که احتمالاً فقط بخشی از آن در آینده نزدیک ساخت‌وساز خواهد شد. از چارچوب طراحی شهری برای تنظیم اقدامات و هماهنگ‌سازی اسناد تفصیلی‌تر، نظیر دستور کارها و طرح‌های جامع سه‌بعدی طراحی شهری استفاده می‌شود. گاه (نظیر روش پیشنهادی ارائه‌شده در این گزارش) تهیه مجموعه دستور کارهای طراحی سایت‌ها بخشی از خدمات تهیه چارچوب طراحی شهری در نظر گرفته می‌شود.

باید دقت کرد که از چارچوب طراحی شهری با طیف متنوع و گنج‌کننده‌ای از عناوین و اصطلاحات دیگر نیز نام برده می‌شود که از آن جمله‌اند «راهبرد طراحی شهری»، «چارچوب توسعه ناحیه»، و «چارچوب برنامه‌ریزی و طراحی شهری».^{۲۳}

طرح جامع سه‌بعدی طراحی شهری

طرح جامع سه‌بعدی سندی از اسناد طراحی شهری طرح‌ریز است که فرایند برنامه‌ریزی جامع را در قالب نقشه درآورده و چگونگی ساخت‌وساز یک سایت یا مجموعه‌ای از سایت‌ها را تشریح می‌کند. این سند چگونگی اجرای پیشنهادها را تشریح و هزینه‌ها، مراحل و زمان‌بندی اجرای توسعه را تعیین می‌کند. طرح جامع سه‌بعدی را معمولاً نهاد یا نماینده قانونی نهادی که مالکیت سایت یا اختیار ساخت آن را دارد، تهیه می‌کند. نظیر بقیه اسناد هدایت طراحی، هدف طرح جامع سه‌بعدی و نیز تدوین اصول در مورد موضوعات واجد اهمیت است و مأموریت و هدف آن تجویز قطعی جزئیات چگونگی طراحی

۲۳. در مورد مأموریت، ساختار و محتوای سند «چارچوب طراحی شهری» در دو کشور بریتانیا و استرالیا نک: رابرت کوان، *اسناد هدایت طراحی شهری*، ترجمه کورش گلکار و سولماز حسینیون؛ و نیز به:

Department of Infrastructure, Urban Design Planning Note 3: Urban Design Frameworks.

۲۴. توضیح اینکه چنانچه پروژه در قالب الگویی که جان لنگ در ۲۰۰۵ اصطلاحاً «طراحی شهری کامل» نامید صورت گیرد، این امر صدق نمی‌کند، زیرا تهیه طرح جامع و معماری ساختمان‌ها به طور کامل به یک گروه طراحی واحد واگذار می‌شود.

مطالعات و پیشنهادهای را مراجع رسمی ذیصلاحیت بتوانند مطابق قوانین، آیین‌نامه‌ها، و مفاد روش‌های پیشنهادی مصوب پیشین بررسی و تصویب کنند. برای تعیین پایه‌های قانونی که در تهیه و تصویب پروژه‌های طراحی شهری استفاده شود در این قسمت از مطالعه مروری بر مستندات قانونی تهیه و تصویب اسناد طراحی شهری ارائه می‌شود.

مروری بر مستندات قانونی موجود برای تهیه و تصویب اسناد طراحی شهری

عمده‌ترین قوانین و آیین‌نامه‌های اجرایی شهرسازی کشور، که از آنها باید به عنوان محل رسمی تهیه و بررسی و تصویب پروژه‌های طراحی شهری استفاده کرد، عبارت‌اند از: (۱) «قانون تغییر نام وزارت آبادانی و مسکن به وزارت مسکن و شهرسازی» مصوب ۱۳۵۱ و تعیین وظایف و اصلاحات بعدی آن مصوب تیرماه ۱۳۵۳؛ (۲) «قانون نوسازی و عمران شهری» مصوب سال ۱۳۴۷؛ (۳) «آیین‌نامه نحوه بررسی و تصویب طرح‌های توسعه و عمران شهری» مصوب سال ۱۳۷۸؛ (۴) پیوست شماره ۵ قرارداد تپ ۱۲ مصوب ۱۳۶۳ سازمان برنامه، و سیاست‌های نوسازی بافت‌های فرسوده قانون برنامه چهارم.

طبق قانون «تغییر نام وزارت آبادانی و مسکن» و همچنین ماده ۵ قانون تأمین شورای عالی شهرسازی و معماری مصوب ۱۳۵۱ دو نوع «طرح جامع» و «طرح تفصیلی» برای شهرها تعریف می‌شود که مرجع تصویب طرح‌های جامع «شورای عالی شهرسازی و معماری» و مرجع تصویب طرح‌های تفصیلی کمیسیون موضوع ماده ۵ قانون تأسیس شورای عالی شهرسازی و معماری ایران مصوب ۱۳۵۱ اعلان شده است.

– طرح جامع شهر

طبق قانون «تغییر نام...» طرح جامع شهر عبارت از طرح بلندمدتی است که در آن چگونگی استفاده از اراضی و منطقه‌بندی مربوط به حوزه‌های مسکونی، صنعتی، بازرگانی،

سایت نیست.^{۲۴} با وجود این، طرح جامع سه‌بعدی باید چگونگی اجرای این اصول را با درجه‌ای از دقت و جزئیات نشان دهد. به طور مثال، اگر در طرح جامع برای ناحیه‌ای توسعه با کاربری مختلط در نظر گرفته شده است، طرح جامع باید چنان نقشه استقراری‌ای ارائه کند که ترکیب کاربری‌های مزبور را پذیرا باشد (مثلاً شکل و اندازه سطح مقطع توده ساختمانی یا رد پای ابنیه باید با کاربری مورد انتظار انطباق داشته باشد). این کار معمولاً از طریق ارائه «ترسیمات مصدافی» صورت می‌گیرد. منظور از «ترسیمات مصدافی» ترسیماتی است دوبعدی یا سه‌بعدی که چگونگی کاربرد اصول، ضوابط، و معیارهای طراحی شهری را در محدوده طراحی و نتیجه فضایی-کالبدی ناشی از آن را به طور نمونه و مصدافی به نمایش می‌گذارد. اصطلاح طرح جامع به شکل گیج‌کننده‌ای در ارجاع به طیف وسیعی از اسناد به کار می‌رود. در کتابچه راهنمای به کمک طراحی^{۲۵} از این اصطلاح ابدأ استفاده نشده است. در گزارش گروه ضربت شهری، یعنی کتاب به سوی یک رنسانس شهری^{۲۶}، از طرح‌های جامع به مثابه ابزاری جهت توجه به آثار بصری روی فرم سه‌بعدی شهر نام برده می‌شود. در این راهنما طرح جامع سه‌بعدی طراحی شهری نه اصطلاحی مبهم و عام، که این روزها رایج است و برای ارجاع به طیف وسیعی از اسناد هدایت به کار می‌رود، بلکه به عنوان سندی تعریف می‌شود که به گفته رابرت کوآن^{۲۷} به سبب نقش متفاوتش از دیگر اسناد هدایت طراحی شهری متمایز است.^{۲۸}

جایگاه قانونی اسناد در نظام شهرسازی ایران

همان‌گونه که در مقدمه و پیش‌فرض‌های نظری روش پیشنهادی عنوان شد، این روش پیشنهادی به تولید اسنادی می‌پردازد که ضمن توجه کامل به محتوای طراحی شهری با چارچوب‌های رسمی موجود کشور منطبق باشد و مراجع قانونی ذی‌ربط بتوانند آن را تصویب کنند. از این رو، فرمت خروجی اسناد به گونه‌ای طراحی شده است که بخش‌های معینی از

25. *By Design* (DETR & CABE, London: 2000)

26. *Towards an Urban Renaissance* (Urban Task Force, London: 1999)

۲۷. نک: رابرت کوآن، *اسناد هدایت طراحی شهری*، ترجمه کورش گلکار و سولماز حسینیون.

۲۸. برای اطلاعات بیشتر در مورد محتوا و چگونگی تهیه سند طرح جامع سه‌بعدی نک: فصل چهارم، مطالعات پشتیبان، ردیف ۸-۴.

وظایف اساسی شهرداری است و شهرداری‌ها در اجرای وظایف مذکور مکلف به تهیه برنامه‌های اساسی و نقشه‌های جامع هستند.

به موجب ماده ۱۵ این قانون، شهرداری‌ها مکلف‌اند با راهنمایی وزارت کشور، برنامه عملیات نوسازی و عمران و اصلاحات شهر را برای مدت پنج سال براساس نقشه جامع و در صورتی که شهر نقشه جامع نداشته باشد براساس احتیاجات ضروری شهر و با رعایت الویت آنها در حدود منابع مالی مقرر در این قانون و دیگر امکانات مالی شهرداری تنظیم و طرح‌های مربوطه را براساس آن اجرا کنند.

– پروژه‌های طراحی شهری
تتها منبع قانونی کشور که از لفظ «طراحی شهری» به عنوان سند قابل تصویب در آن نام برده شده است «آیین‌نامه نحوه بررسی و تصویب طرح‌های توسعه و عمران محلی، ناحیه‌ای، منطقه‌ای و ملی و مقررات شهرسازی و معماری کشور» مصوب ۷۸/۱۰/۱۲ هیئت وزیران جمهوری اسلامی است. بر مبنای ماده ۹ این آیین‌نامه در تعیین مرجع تصویب طرح‌های گوناگون از جمله پروژه‌های طراحی شهری است:

طرح‌های به‌سازی، نوسازی، و مرمت بافت‌های شهری به عنوان قسمتی از طرح‌های تفصیلی شهرها و طرح‌های آماده‌سازی به عنوان طرح تفصیلی توسعه‌های جدید شهرها و «طراحی‌های شهری» به تصویب کمیسیون طرح تفصیلی مربوطه (یعنی کمیسیون ماده ۵) خواهد رسید.

از دیگر مستندات قانونی که می‌توان مبنای تهیه اسناد طراحی شهر دانست پیوست ۵ قرارداد تیپ ۱۲ است. به طور کلی قرارداد تیپ ۱۲ به «تهیه طرح‌های توسعه و عمران، حوزه نفوذ و تفصیلی شهرها» اختصاص دارد و پیوست ۵ آن به «انجام مطالعات و تهیه نقشه‌های جزئیات شهرسازی مربوط به برنامه پنج‌ساله عمرانی شهر» می‌پردازد. در پیوست ۵ طی دو بخش

اداری، کشاورزی، و تأسیسات و تجهیزات و تسهیلات شهری و نیازمندی‌های عمومی شهری، خطوط کلی ارتباطی و محل مراکز انتهای خط (ترمینال) و فرودگاه‌ها و بنادر و سطح لازم برای ایجاد تأسیسات و تجهیزات و تسهیلات عمومی مناطق نوسازی، به‌سازی و اولویت‌های مربوط به آنها تعیین می‌شود و «ضوابط و مقررات» مربوط به کلیه موارد فوق و همچنین ضوابط مربوط به حفظ بنا و نماهای تاریخی و مناظر طبیعی تهیه و تنظیم می‌گردد.^{۲۹}

– طرح تفصیلی شهر
طبق قانون «تغییر نام...» طرح تفصیلی طرحی است که براساس معیارها و ضوابط کلی طرح جامع شهر، چگونگی استفاده از زمین‌های شهری در سطح محلات شهر و موقعیت و مساحت دقیق زمین برای هر یک از آنها و وضع دقیق و تفصیلی شبکه عبور و مرور، میزان تراکم جمعیت و تراکم ساختمانی در واحدهای شهری و اولویت‌های مربوط به مناطق به‌سازی و نوسازی و توسعه و حل مشکلات شهری و موقعیت کلیه عوامل گوناگون شهری در آن تعیین می‌شود. در طرح تفصیلی نقشه‌ها و مشخصات مربوط به مالکیت نیز براساس مدارک ثبتی تهیه و تنظیم می‌شود.

– برنامه پنج‌ساله نوسازی، عمران، و اصلاحات شهر
طبق قانون نوسازی و عمران شهری مصوب سال ۱۳۴۷، شهرداری‌ها مکلف به تهیه، تصویب، و اجرای برنامه پنج‌ساله نوسازی و عمران شهر هستند. به موجب ماده ۱ این قانون

نوسازی و عمران و اصلاحات اساسی و تأمین نیازمندی‌های شهری و احداث و اصلاح و توسعه معابر و ایجاد پارک‌ها و پارکینگ‌ها و میدان‌ها و حفظ و نگهداری پارک‌ها و باغ‌های عمومی موجود و تأمین دیگر تأسیسات موردنیاز عمومی و نوسازی محلات و مراقبت در رشد متناسب و موزون شهرها از

۲۹. نک: آیین‌نامه نحوه بررسی و تصویب طرح‌های توسعه و عمران، وزارت مسکن و شهرسازی، دبیرخانه شورای عالی شهرسازی.

مقیاس فضایی	ابزار	اسناد خروجی قابل تصویب	مرجع تصویب کننده	مستندات قانونی
مقیاس کلان (شهر)	طرح جامع شهر	- مجموعه سیاست‌ها، ضوابط، و مقررات طراحی شهری مندرج در «طرح جامع شهر» (فصل طراحی شهری طرح جامع شهر)	شورای عالی شهرسازی یا شورای برنامه‌ریزی استان (برای شهرهای دارای جمعیت کمتر از صد هزار نفر)	- قانون تغییر نام وزارت آبادانی و مسکن مصوب ۱۳۵۱ و اصلاحات بعدی مصوب ۱۳۵۳ - قانون تأسیس شورای عالی شهرسازی مصوب ۱۳۵۱ - مصوبه مورخ ۱۳۸۶ شورای عالی شهرسازی در خصوص تفویض اختیار
	برنامه راهبردی طراحی شهری	- نقشه برنامه راهبردی طراحی شهری - مجموعه اصول و رهنمودهای طراحی شهری	مرجعی که شورای عالی شهرسازی در زمان تصویب طرح جامع تعیین می‌کند	قانون تغییر نام وزارت آبادانی و مسکن مصوب ۱۳۵۱ (به شرط ملحوظ بودن ضرورت تهیه برنامه مزبور در طرح جامع شهر» به عنوان سند مکمل موضوعی یا موضعی)
مقیاس میانی (بازه شهر / ناحیه)	چارچوب طراحی شهری	- نقشه چارچوب طراحی شهری (مقیاس ۱/۱۰۰۰۰ الی ۱/۵۰۰۰)	مرجعی که شورای عالی شهرسازی در زمان تصویب طرح جامع تعیین می‌کند	به شرط ملحوظ بودن ضرورت تهیه برنامه مزبور در «طرح جامع شهر» به عنوان سند مکمل موضوعی یا موضعی - قانون تغییر نام وزارت آبادانی و مسکن به وزارت مسکن و شهرسازی مصوب ۱۳۵۱
		- ضوابط و معیارهای طراحی شهری - مجموعه «دستور کارهای طراحی شهری» برای سایت‌های ویژه	کمیسیون ماده ۵	- قانون تغییر نام وزارت آبادانی و مسکن به وزارت مسکن و شهرسازی مصوب ۱۳۵۱
مقیاس جزئی (سایت / فضای شهری)	طرح جامع سه‌بعدی طراحی شهری	- نقشه طرح جامع سه‌بعدی طراحی شهری (مقیاس ۱/۵۰۰) - ضوابط و معیارهای طراحی - مجموعه «دستور کارهای معماری» برای پارسل‌ها	کمیسیون ماده ۵	- پیوست شماره ۵ قرارداد تیپ ۱۲ سازمان برنامه، مصوب دی ۱۳۶۳ (جزئیات شهرسازی) - آیین‌نامه نحوه بررسی و تصویب طرح‌های توسعه و عمران، مصوب دی ۱۳۷۸ هیئت وزیران - قانون نوسازی و عمران شهری مصوب ۱۳۴۷ - سیاست‌های قانون برنامه چهارم در مورد نوسازی و بازسازی بافت‌های فرسوده

ت ۴. جدول جایگاه قانونی و مراجع تصویب اسناد طراحی شهری

در پیوست ۵ با آنچه در متون طراحی شهری به «طرح جامع سه‌بعدی طراحی شهری» موسوم است، می‌توان از قرارداد تیپ ۱۲ به عنوان یکی از مستندات قانونی تهیه سند مزبور استفاده کرد.

مراجع قانونی تصویب اسناد این روش پیشنهادی

همان‌گونه که در بخش «پیش‌فرض‌های روش پیشنهادی» گفتیم، در روش پیشنهادی حاضر تلاش می‌شود که با استفاده از ظرفیت‌های معطل‌مانده چارچوب‌های قانونی موجود در کشور بتوان برای اسناد طراحی شهری مرجع قانونی معینی را برای تصویب در نظر گرفت. با توجه به مرور مستندات قانونی

به «بررسی طرح‌های برنامه پنج‌ساله عمرانی شهر» و «تهیه نقشه‌های جزئیات شهرسازی برای طرح‌های پیش‌بینی شده در برنامه پنج‌ساله» پرداخته می‌شود که در آن لازم است نقشه‌های جزئیات شهرسازی خیابان‌ها و معابر احداثی و تعریضی، جزئیات شهرسازی میدان‌ها و فضاهای باز شهری، پارک‌ها و فضاهای سبز و جزئیات شهرسازی مراکز محلات و دیگر مناطق پیش‌بینی شده تهیه شود.

ضمناً تهیه برآورد هزینه‌های مقدماتی اجرای طرح‌های مزبور و تدوین ضوابط و معیارهای معماری و شهرسازی موردنیاز، بخش دیگری از مفاد پیوست ۵ قرارداد تیپ ۱۲ است. به نظر می‌رسد که با توجه به نزدیکی محتوای خدمات مندرج

موجود و با توجه به ماهیت اسناد طراحی شهری در مقیاس - های کلان و میانی و خرد، به نظر می‌رسد که می‌توان جایگاه قانونی و مراجع لازم برای تصویب اسناد را به شرح جدول «ت ۴» معرفی کرد.

نتیجه‌گیری: الگوهای پیشنهادی

الگوی عملیاتی ۱: شیوه تدوین چارچوب طراحی شهری

هدف این الگو پیشنهاد شیوه‌ای است برای تهیه «چارچوب طراحی شهری» در پاره‌شهر یا ناحیه‌ای معین که اصطلاحاً در این جا با لفظ «حوزه محلی» از آن نام برده می‌شود. همچنین برای حصول اطمینان از تلفیق موزون ناحیه مورد بحث و بافت شهری پیرامونی آن و تعیین نقش ناحیه مورد نظر، پهنه‌ای بزرگ‌تر از حوزه محلی تحت عنوان حوزه راهبردی مطالعه و سنجش وضعیت می‌شود.

تعریف و تحدید دامنه مطالعه و تدوین چشم‌انداز

مقدماتی

۱. بررسی چشم‌انداز طرح از دید مسئولان و مردم،
۲. بررسی اسناد فرادست،
۳. نتیجه‌گیری: تدوین چشم‌انداز مقدماتی حوزه محلی.

سنجش وضعیت

۱. سنجش وضعیت حوزه راهبردی
- الف) بازشناسی اجمالی دامنه و ماهیت تأثیرگذاری و تأثیرپذیری متقابل دو حوزه راهبردی و حوزه محلی^{۳۰}
- ب) تعیین نقش حوزه محلی در نظام کلان حوزه راهبردی^{۳۱}
۲. سنجش وضعیت حوزه محلی
- الف) سنجش وضعیت: بعد رویه‌ای

۳۰. توضیح: از یافته‌های این بخش در مرحله سیاست‌گذاری برای تدوین سیاست‌های فراهم‌کننده زمینه هم‌پیوندی و یکپارچگی موزون حوزه محلی و حوزه راهبردی، و نیز تعامل سینرژیک دو حوزه استفاده خواهد شد.

۳۱. از یافته‌های این بخش در مرحله چشم‌اندازسازی استفاده خواهد شد.

۳۲. نقشه چارچوب طراحی شهری انعکاس فضایی - جغرافیایی سیاست‌های طراحی شهری است که براساس طرح مفهومی بهینه در قالب یک نقشه دیاگراماتیک ارائه می‌شود. نقشه چارچوب الگوی کلی توسعه پیشنهادی کاربری زمین، حرکت و دسترسی، فضاهای همگانی، فرم کالبدی و منظر شهری را ارائه می‌کند.

۳۳. برای حوزه‌های ویژه (سایت‌های فرصت توسعه) شامل اهداف، اصول و رهنمودهای طراحی لازم برای تهیه طرح جامع سه‌بعدی طراحی شهری برای حوزه‌های ویژه طراحی.

بررسی محیط تاریخی (سیر تحول و دوره‌ها)، محیط حقوقی، محیط اجتماعی، محیط اقتصادی و محیط تشکیلاتی - اجرایی.

ب) سنجش وضعیت: بعد ماهوی

۱. مؤلفه عملکردی: سنجش نظام‌های کاربری زمین، حرکت و دسترسی، تأسیسات و تجهیزات شهری، و فعالیت و تجربه فضاهای همگانی.
۲. مؤلفه زیباشناختی: سنجش نظام‌های فرم کالبدی، استخوان‌بندی فضاهای همگانی و منظر شهری.
۳. مؤلفه زیست‌محیطی: سنجش نظام قرارگاه طبیعی شامل فرم محیط طبیعی، فرایندهای محیط طبیعی، خصوصیات اقلیمی محیط، و آلودگی‌های محیطی.
- ج) سنجش وضعیت: تحلیل یکپارچه با روش SWOT.

تدوین چشم‌انداز: تدوین چارچوب طراحی شهری (برای حوزه محلی)

۱. تدوین سیاست‌های طراحی شهری شامل سیاست‌های کاربری زمین، حرکت و دسترسی، فضاهای همگانی، فرم کالبدی و منظر شهری
 ۲. طراحی مفهومی: تدوین گزینه‌های مفهومی بدیل
 ۳. ارزیابی و انتخاب گزینه مفهومی بهینه
 ۴. نقشه چارچوب طراحی شهری (مقیاس تقریبی ۱:۱۰۰۰۰ تا ۱:۵۰۰۰)^{۳۲}
 ۵. تدوین نقشه ساختار حوزه‌های طراحی: معرفی حوزه‌های عام و حوزه‌های ویژه طراحی (سایت‌های فرصت توسعه)
 ۶. تدوین طرح تفصیلی با رویکرد طراحی شهری
- ### برنامه اقدامات
۱. شرح اقدامات و اسناد لازم (تعریف پروژه‌ها)
 ۲. تدوین مجموعه دستورکارهای طراحی شهری^{۳۳}

الگوی عملیاتی ۲: شیوه تدوین طرح جامع سه‌بعدی طراحی شهری

هدف این الگو پیشنهاد شیوه‌ای است برای تهیه «طرح جامع سه‌بعدی طراحی شهری» در سایت (یک پارسل بزرگ یا پراهمیت زمین) یا یک فضای شهری معین، که اصطلاحاً در این جا با لفظ حوزه طراحی از آن نام برده می‌شود. همچنین برای حصول اطمینان از تلفیق موزون سایت مورد نظر و بافت شهری پیرامونی آن و تدوین چشم‌انداز، اهداف و اصول طراحی سایت، پهنه‌ای بزرگ‌تر از حوزه طراحی تحت عنوان حوزه محلی مطالعه و سنجش وضعیت می‌شود.

تعریف و تحدید دامنه مطالعه و تدوین چشم‌انداز مقدماتی

سنجش وضعیت حوزه محلی

هدف از سنجش وضعیت، بازشناسی دامنه و ماهیت تأثیرگذاری و تأثیرپذیری متقابل دو حوزه محلی و حوزه طراحی (سایت) از نظر کاربری زمین و فعالیت، حرکت و دسترسی، استخوان‌بندی فضاهای همگانی، فرم کالبدی و منظر شهری است. از یافته‌های این بخش در مرحله تهیه «دستور کار طراحی» سایت برای تدوین اهداف و اصول طراحی‌ای استفاده می‌شود که زمینه هم‌پیوندی و یکپارچگی موزون حوزه طراحی و حوزه محلی را فراهم آورد و تعامل سینرژیک دو حوزه را موجب شود.

۱. سنجش وضعیت: بعد رویه‌ای

بررسی محیط تاریخی (سیر تحول)، محیط حقوقی، محیط اجتماعی، محیط اقتصادی، و محیط تشکیلاتی و اجرایی.

۲. سنجش وضعیت: بعد ماهوی

الف) مؤلفه عملکردی

سنجش نظام کاربری زمین، حرکت و دسترسی، تأسیسات و تجهیزات شهری، فعالیت و تجربه فضاهای همگانی.

ب) مؤلفه زیباشناختی

سنجش نظام‌های فرم کالبدی، استخوان‌بندی فضاهای همگانی، و منظر شهری

ج) مؤلفه زیست‌محیطی

سنجش نظام قرارگاه طبیعی شامل فرم محیط طبیعی، فرایندهای محیط طبیعی، خصوصیات اقلیمی محیط، و آلودگی‌های محیطی

۳. سنجش وضعیت: تحلیل یکپارچه با روش SWOT

- تدوین چشم‌انداز: تدوین دستور کار طراحی شهری (برای حوزه طراحی)

۱. اهداف عملیاتی طراحی

۲. اصول و رهنمودهای طراحی

(در قالب نوشتار و ترسیمات دیاگراماتیک در مورد کاربری زمین - نظام مراکز خدماتی - شبکه حرکت و دسترسی، فضاهای همگانی، فرم کالبدی، و منظر شهری.)

- تدوین طرح جامع سه‌بعدی طراحی شهری (برای حوزه طراحی)

۱. تدوین گزینه‌ها به صورت "طرح‌نامه"

۲. ارزیابی و انتخاب گزینه بهینه

۳. تدوین طرح

نمایش نظام‌های کاربری زمین، حرکت و دسترسی، فرم کالبدی، فضاهای همگانی و محوطه‌آرایی و ترسیمات مصدق ۳ منظر شهری (مقیاس ۱:۵۰۰) و تدوین ضوابط و معیارهای طراحی شهری (به تفکیک نظامات فوق).

بررسی تحقق‌پذیری و اجرا

- مرحله‌بندی و زمان‌بندی اجرای پروژه‌ها

- مجموعه دستور کارها (شناسنامه‌های معماری پروژه‌ها

- برآورد اقتصادی طرح

- مدیریت و تشکیلات اجرایی

کتاب‌نامه

۱۳۸۱.

مهندسان مشاور نقش پیراوش. طرح ساختاری-راهبردی بافت قدیم مرکزی شهر تهران، سازمان مشاور فنی و مهندسی شهر تهران، ۱۳۸۳.

مهندسان مشاور نقش پیراوش. برنامه راهبردی طراحی شهری شهر جدید رامسار و چارچوب طراحی شهری ناحیه‌های ۱ و ۲، وزارت مسکن و شهرسازی، شرکت عمران شهر جدید رامسار، ۱۳۸۴.

Abercrombie, P., *Town and Country Planning*, 3rd edition
London: Oxford University Press, 1959.

Ames, S., "Community Visioning: Planning for the Future in Oregon's Local Government", in *APA San Diego Conference Proceedings*, 1997.

Appleyard, D., "Three kind of Urban Design Practices", in An Frebee (ed), *Education for Urban Design*, New York: Institute for Urban Design, 1982.

_____, *Planning the Pluralistic City*, Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1979.

Banergee, T. & M. Southworth (eds), *The City Sense and City Design: Writing and Projects of Kevin Lynch*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1995.

Barnett, J., *An Introvtion to Urban Design*, New York: Harper and Row, 1982.

_____, *The Fractured Metropolis*, New York: I Can Editions, 1995.

Bentley, I., "Ecological Urban Design", *Architects' Journal*, 192 (24): 69-71.

Billings, K., "Quality in Design", *Department of Architecture*, The University of Sydney, 1993.

Bryson, J. & W. Boering, "Applying Private Sector Strategic Planning to the Public Sector", *Journal of the American Planning Association*, 1987.

Bryson, J., *Strategic Planning for Public and Non-profit Organizations*, Jossey Bass Public Administration Series, 1995.

CABE & DETR, *The Value of Urban Design*, London: Thomas Telford Ltd., 2001.

Calthorpe, P., *Next American Mextropolis*, NewYork: Princeton Architectural Press, 1993.

Carmona M. et al., *From Design Policy to Design Quality*,

آیین‌نامه نحوه بررسی و تصویب طرح‌های توسعه و عمران، وزارت مسکن و شهرسازی، دبیرخانه شورای عالی شهرسازی، ۱۳۷۹.

برایسون، جان. برنامه‌ریزی استراتژیک برای سازمان‌های دولتی و غیرانتفاعی، ترجمه عباس منوریان، انتشارات مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۷۲.

قرارداد تهیه طرح‌های توسعه و عمران، حوزه نفوذ و تفصیلی شهرها (قرارداد تیپ ۱۲)، انتشارات سازمان برنامه و بودجه، دی ۱۳۶۳.

کوان، رابرت. اسناد هدایت طراحی شهری، ترجمه کورش گلکار و سولماز حسینین، تهران: اسلیمی، ۱۳۸۵.

گلکار، کورش. کندوکاوی در تعریف طراحی شهری، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، وزارت مسکن و شهر سازی، ۱۳۷۸.

گلکار، کورش. «تئوری‌های طراحی شهری: تحلیل گونه‌شناختی تئوری‌ها»، صفه، ش ۲۹، ۱۳۷۸.

گلکار، کورش. «مؤلفه‌های سازنده کیفیت طراحی شهری»، صفه، ش ۳۲، ۱۳۷۹.

گلکار، کورش. «از تولد تا بلوغ طراحی شهری»، صفه، ش ۳۶، ۱۳۸۲.

گلکار، کورش. «چشم‌انداز شهر / محله: پیشنهاد یک چارچوب مفهومی برای صورت‌بندی بیانیه چشم‌انداز»، هنرهای زیبا، ش ۲۴، ۱۳۸۴.

گلکار، کورش. «سنجش مکان در طراحی شهری، درآمدی بر تکنیک مکان‌سنجی»، صفه، ش ۴۰، ۱۳۸۴.

گلکار، کورش و جلال آزادی. «راهبرد توسعه شهر (CDS) چیست؟»، شهرنگار، ش ۳۰، ۱۳۸۴.

گلکار، کورش. «جعبه‌ابزار طراحی شهری، راهنمای تهیه چارچوب و طرح جامع سه‌بعدی طراحی شهری»، بن، ش ۵۰/۵۱، ۱۳۸۵.

گلکار، کورش. لایه‌های گوناگون فرم شهری و بازنمایی آن در اسناد هدایت طراحی شهری، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده معماری و شهرسازی (جزوه)، ۱۳۸۵.

گلکار، کورش. «مناسب‌سازی تکنیک تحلیلی سوات (SWOT) برای کاربرد در طراحی شهری»، صفه، ش ۴۱، ۱۳۸۵.

گلکار، کورش. «طراحی شهری در عمل: الگویی برای هدایت و کنترل چندسطحی در طراحی شهری»، آبادی، سال هفدهم، ش ۵۶، ۱۳۸۶.

لنگ، جان. آفرینش نظریه معماری، ترجمه علیرضا عینی‌فر، دانشگاه تهران،

- Urban Form*, London: E & FN Spon, 1999.
- Friend, J. & W. N. Jessop, *Local Government and Strategic Choice*, Oxford: Pergamon Press, 1976.
- GLA, *London View Management Framework*, London: Greater London Authority, 2005.
- Golany, G. S., *Ethics and Urban Design*, New York: John Wiley & Sons, 1995.
- Gosling, D., *Gordon Cullen: Visions of Urban Design*, London: Academy Editions, 1996.
- Gosling, D. & B. Maitland, *Concepts of Urban Design*, London: Academy Editions, 1984.
- Gospodini, A., "European Cities in Competition and New Uses of Urban Design", *Journal of Urban Design*, 7, 2002, (1):59-73.
- Greater London Authority, *London View Management Framework Draft SPG*, London: GLA, 2005.
- Hall, A., *Design Control*, Oxford: Butterworth Heineman, 1996.
- Hiller, B & J. Honson, *The Social Logic of Space*, Cambridge: Cambridge University Press, 1984.
- Hillier, B., *Space Is The Machine, A Configurational Theory of Architecture*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Kropf, K., "Urban Tissue and the Character of Town", *Urban Design International*, N° 1, 1996, pp. 247-263.
- Kuhn, T. S., *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago: Chicago Press, 1970.
- Lang, J., *Creating Architectural Theory*, New York: Van Nostrand Reinhold, 1987.
- _____, "Architectural and Urban Design Theory for the 90's", *Colloquium Proceeding*, Brisbane, 1994, pp. 8-19.
- _____, *Urban Design: The American Experience*, New York, Van Nostrand Reinhold, 1994.
- _____, *Urban Design, A Typology of Procedures and Products*, London: Architectural Press, 2005.
- Lozano, E., *Community Design and the Culture of Cities, The Crossroad and the Wall*, Cambridge, Cambridge University press, 1990.
- LPAC (London Planning Advisory Committee), *London's* London; Thomas Telford Publishing, 2002.
- Carmona, M., *Housing Design Quality*, London: Spon Press, 2001.
- Carmona, M. et al., *Public Place - Urban Spaces, The Dimensions of Urban Design*, Oxford: Architectural Press, 2003.
- Carvin, A., *The American City: What Works, What Doesn't*, New York: Mc Graw-Hill, 1996.
- Catanes, A. & J. Snyder (eds), *Introduction to Urban Planning*, New York: Mc Graw-Hill, 1979.
- Conzen, M.R.G, *Alnwick, Northumberland: A Study in Town Plan Analysis*, London: George Philip, 1960.
- Cowan, R., *Placecheck - A User's Guide*, London: Urban Design Alliance, 2000.
- _____, *Urban Design Guidance*, London: Urban Design Group, 2002.
- _____, *The Dictionary of Urbanism*, London: Streewise Press, 2005.
- Department of Infrastructure, *Urban Design Planning Note 3; Urban Design Frameworks*, Melbourne: DOI, 2002.
- DETR & CABE, *By Design, Urban Design in the Planning System*, London: DETR, 2000.
- Dodge, William R., *Shaping A Regions Future, A Guide to Strategic Decision Making for Regions*, Washington, D.C.: National League of Cities (NLC), 1995.
- DoE, *Quality in Town and Country*, London: Department of the Environment, 1994.
- Dutton, J.A., *New American Urbanism*, Millano: Skira, 2000.
- European Spatial Development Perspective (ESDP)*, Bruxelles, Belgium, The European Consultative Forum on Environment and Sustainable Development Secretariat, DG11, 1999.
- Faludi, A., *Planning Theory*, Oxford: Pergamon Press, 1973.
- Florida, R., *The Rise of Creative Class*, New York: Basic Books, 2002.
- Florida, R., *Cities and the Creative Class*, New York: Routledge, 2005.
- Frey, H., *Designing the City: Towards a More Sustainable*

- Seminar Series", *Urban Futures Journal*, N° 21, 1996, pp. 58-60.
- Urban Task Force, *Towards and Urban Renaissance*, London: DETR, 1999.
- Wehrich, H., "The TOWS Matrix: A Tool for Situational Analysis", *Long Range Planning*, 1982, 15 (2), pp. 54-66.
- Wehrich, H., "The TOWS Matrix", in R.G. Dyson (ed) *Strategic Planning: Models and Analytical Techniques*, Chichester: John Wiley & Sons, 1990.
- Urban Environmental Quality*, Tibbalds Colbourne Karski Williams Monro, Romford, 1993.
- Lynch, K., "The Immature Arts of City Design", *Places*, 1984, L (3), pp. 10-24.
- Lynch, K., *A Theory of Good City Form*, Cambridge, Mass., MIT Press, 1984.
- Maine State Planning Office, *Community Visioning Handbook*, Maine: SPO, 2003.
- Models of Strategic Visioning*, <<http://www.drs.wisc.edu/vision/vmodels.htm>>. visited in July 2005.
- Moughtin, C., *Urban Design: Method and Techniques*, Oxford: Architectural Press, 1999.
- Nasar, J., *The Evaluative Image Of the City*, London: Sage Publications, 1998.
- Nelessen, A., *Visions for New American Dream*, Chicago: American Planning Association, 1994.
- PMUDTF, *Urban Design in Australia*, Canberra: Commonwealth of Australia, 1994.
- Punter, J. & M. Carmona, *The Design Dimension of Planning: Theory, Content and Best Practice for Design Policies*, London: E & FN Spon, 1997.
- _____, "Participation in the Design of Urban Space", *Landscape Design*, N° 200, 1991, pp. 24 – 27.
- Rowland, J., "Time for Change", *Urban Design Quarterly*, 1997, N° 64.
- Ryn, S. & P. Calthorpe, *Sustainable Communities: A New Design Synthesis for Cities, Suburbs and Towns*, San Francisco: Sierra Club Books, 1986.
- Sanoff, H., *Visual Research Methods in Design*, New York: Van Nostrand Reinhold, 1991.
- Shirvani, H., *The Urban Design Process*, New York: Van Nostrand Reinhold, 1985.
- Southworth, M., "Theory and Practice of Contemporary Urban Design", *Town Planning Review*, 1989, 60 (4), pp. 369 – 402.
- University of Sydney, *Urban Design in New South Wales: Towards Better Practice Policy and Leadership*, Sydney, 1996.
- "The Challenge of Urban Design: A Review of the National